

KS. ANDRZEJ SOŁTYS – RZESZÓW

ANALOGIA W MYŚLI UZNANYCH KOMENTATORÓW ŚW. TOMASZA

Wstęp

Właściwym obszarem stosowania analogii jest metafizyka. Analogia jest kluczem dla rozumienia metafizyki pojmowanej jako system uogólniających sądów, które wykraczają poza to, co fizyczne i zjawiskowe. Za swój cel metafizyka obiera wyjaśnienie, dlaczego w ogóle jest świat i dlaczego jest właśnie taki i podlega takim niesprzecznym między sobą prawom. Analogia na gruncie metafizyki jawi się nie tylko jako metoda poznania rzeczywistości poprzez poznanie ontologicznie pierwszych relacji przebiegających między stworzeniem i Stwórcą, ale jest również narzędziem tworzenia języka do prawdziwego mówienia o Bogu i stworzeniach. Św. Tomasz z Akwinu wyraża to *expressis verbis*: „Nie możemy mówić o Bogu inaczej niż w języku, którego używamy mówiąc o stworzeniach”¹. Najbardziej uznani komentatorzy dzieł św. Tomasza z Akwinu uznali, że tworzenie wspólnego języka do mówienia o Bogu i stworzeniach jest głównym zadaniem analogii. Droga analogii, w ich przekonaniu, eliminuje dychotomię języka o Bogu

KS. ANDRZEJ SOŁTYS – doktor filozofii, pracownik badawczo-dydaktyczny Politechniki Rzeszowskiej na Wydziale Zarządzania, adiunkt w Katedrze Nauk Humanistycznych i Społecznych. Bada rolę analogii w filozofii realistycznej. ORCID: 0000-0002-1321-9082. Kontakt: asoltys@prz.edu.pl.

1. „Non enim possumus nominare Deum nisi ex creaturis, ut supra dictum est”. Św. Tomasz z Akwinu, *Summa theologiae*, I, q. 13, a. 5.

i stworzeniu. Przesunęli tym samym całą problematykę analogii ze sfery bytu realnego, z płaszczyzny istnienia, na teren rozważań językowych. Niniejszy artykuł analizuje rzeczono logiczno-lingwistyczne podejście do Tomaszowej doktryny analogii zawarte w myśli filozoficznej Tomasza de Vio (Kajetana) i Franciszka Suareza. Badanie zagadnienia analogii przeprowadzi się pod kątem tworzenia przez Kajetana i Suareza podziału analogii, wyróżnienia w tym podziale analogii podstawowej oraz trudności związanych ze wskazanymi podziałami analogii. Przebadanie tej kwestii jest tyle znaczące, że interpretacje Tomaszowej doktryny analogii dokonane przez Kajetana i Franciszka Suareza utrwaliły do czasów współczesnych wątpliwe podejście do analogii, czego skutkiem jest zepchnięcie metafizyki tomistycznej na grunt esencjalizmu.

1. Kajetana podział analogii i trudności z nim związane

Za najbardziej wpływowego komentatora filozofii św. Tomasza z Akwinu uchodził Tomasz de Vio, znany jako Kajetan². Prace tego włoskiego dominikanina, zwłaszcza komentarze do dzieł Tomasza z Akwinu, są powszechnie uznawane za ważne i nadające kierunek rozwijanej myśli Akwinaty. Młodzieńcze dzieło Kajetana (1469-1534) *De nominum analogia*, to jedno z ważniejszych dzieł będące komentarzem Tomaszowej doktryny analogii³. Problem analogii w *De nominum analogia* pozostaje jednak w sferze rozważań językowych. Kajetan przesunął w nim zagadnienie analogii ze sfery bytu realnego, z płaszczyzny realnego istnienia, na teren rozważań językowych, czego dowodzi już sam tytuł jego dzieła *De nominum analogia*, nie zaś *De analogia entis*⁴. Ten ostatni tytuł oddawałby sedno Tomaszowych analiz dotyczących analogii. Tymczasem Kajetan dążył do określenia w *De nominum analogia* sposobu, w jaki terminy i pojęcia odnoszą się do rzeczywistości. W swoim dziele Kajetan analizował różne aspekty analogii, ale głównie badał kwestię analogicznego sposobu istnienia rzeczy, poznania poprzez analogię oraz istotę i znaczenie analogicznego języka w metafizycznym poznaniu Boga i mówieniu o Nim. Wkład Kajetana w rozwój tomistycznej doktryny analogii może być uznany za istotny i trwałe, bowiem jego interpretacja Tomaszowej doktryny analogii zdominowała do czasów współczesnych pojmowanie analogii.

Kajetan zaprezentował własny podział analogii. Wyróżnił trzy rodzaje analogii: analogię nierówności (*analogia inaequalitatis*), analogię atrybucji (*analogia attri-*

2. M. Ciszewski, *Kajetan*, w: *Powszechna encyklopedia filozofii*, red. A. Maryniarczyk i inni, t. 5, Lublin 2004, s. 427-428.

3. Kajetan, *De nominum analogia*, Roma 1952.

4. M. Ciszewski, *Kajetan*, s. 428.

butionis) i analogię proporcjonalności (*analogia proportionalitatis*)⁵. Komentując wskazany przez św. Tomasza w komentarzu do *Sentencji Piotra Lombarda*⁶ podział analogii, pierwszy rodzaj mówienia według analogii-*secundum intentionem tantum, et non secundum esse* Kardynał (Kajetan) nazwał analogią atrybucji. Z kolei odnosząc się do Tomaszowej *analogia secundum esse et non secundum intentionem*, nazwał ją analogią nierówności. Wreszcie analogiczne orzekanie *secundum intentionem et secundum esse* w Kajetanowym podziale stanowi analogię proporcjonalności.

Analogia atrybucji i analogia nierówności pod analogię się tylko podszywają i analogię pozorują. Mówienie według analogii nierówności polega na orzekaniu nazw powszechnych o rzeczach, w których racja użycia nazwy jest ta sama w rzeczach, natomiast istnieje w nich na sposób nierówny⁷. Trafnie określa ją R. McInerny, iż analogia nierówności (*analogia inaequalitatis*) jest w gruncie rzeczy użyciem nazwy rodzajowej, czyli jest faktycznie posługiwaniem się nazwą jednoznaczna⁸. Z kolei w analogii atrybucji (*analogia attributionis*) orzekana treść nazwy realizuje się wewnątrz jedynie w analogacie głównym, podczas gdy w analogatach pozostałych spełnia się zewnątrz⁹. Kajetan usiłował wykazać, że analogicznymi nazwami według analogii atrybucji są nazwy „byt” i „dobro”¹⁰, ale przy tym nie potrafił odeprzeć trudności, które się wówczas pojawiają. Nie zdołał wyjaśnić, dlaczego to, co oznaczają nazwy „byt” i „dobro”, istnieje nie tylko w tym, o czym te słowa są przede wszystkim powiedziane¹¹. Analogia atrybucji (*analogia attributionis*) jest w gruncie rzeczy wieloznacznym użyciem nazwy, a tylko przez nadużycie językowe była uznawana za nazwę analogiczną twierdził Kajetan¹².

5. R. McInerny, *The Logic of Analogy*, Hague 1961, s. 3.

6. Św. Tomasz z Akwinu, *In I Sent.*, d., 19, q. 5, a. 2, ad 1.

7. „Analogia secundum inaequalitatem uocantur, quorum nomen est commune, et ratio secundum illud nomen est omnino eadem, inaequaliter tamen participata”. Kajetan, *De nominum analogia*, I, 4.

8. R. McInerny, *The Logic of Analogy*, s. 4-5.

9. „Attribuuntur autem huic analogiae multae conditiones, ordinate se consequentes: scilicet quod analogia ista sit secundum denominationem extrinsecam tantum; ita quod primum analogatorum tantum est tale formaliter, caetera autem denominantur talia extrinsece”. Kajetan, *De nominum analogia*, II, 10.

10. Tamże.

11. R. McInerny, *The Logic of Analogy*, s. 7-8.

12. „Analogia autem secundum attributionem sunt, quorum nomen commune est, ratio autem secundum illud nomen est eadem secundum terminum, et diuersa secundum habitudines ad illum: ut sanum commune nomen est medicinae, urinae et animalis; et ratio omnium in quantum sana sunt, ad unum terminum (sanitatem scilicet), diuersas dicit habitudines”. Kajetan, *De nominum analogia*, II, 8.

Właściwe rozumienie analogii ograniczył Kajetan do analogii proporcjonalności¹³. Pojmowanie przez Kardynała analogii nierówności i analogii atrybucji doprowadziło go do uznania metafory i proporcjonalności właściwej za nazwy analogiczne we właściwym znaczeniu¹⁴. Przy czym, jak trafnie zauważa R. McInerny, uznany komentator dzieł Kajetana, sformułowana przez Kajetana definicja metafory jest błędna, bowiem w jej członie definiującym jest zawarty człon definiowany¹⁵. Rzeczywiście, Kajetan twierdzi, że nazwa jest orzekana metaforycznie „kiedy nazwa wspólna ma absolutnie jedno formalne pojęcie zachowane w jednym z analogatów, zaś w innym mówiona jest przez metaforę”¹⁶. Innymi słowy Kajetan uznaje metaforę za definicję metafory¹⁷. Skoro więc określenie analogii metaforycznej jest błędne, a proporcjonalność właściwą Kajetan określa jako niemetaforyczne stosowanie nazwy¹⁸, czyli poprzez odniesienie do błędnej definicji analogii metaforycznej, to także określenie analogii proporcjonalności właściwej nie może być uznane jako poprawne. Wynika z tego, że Kajetana odmiany analogii w rodzaju analogii proporcjonalności definiują się wzajemnie, co jest błędnym kołem w rozumowaniu (*circulus in definiendo*).

Podział analogii przyjęty przez Kajetana jest obciążony jeszcze jednym błędem. Otóż analogii metaforycznej ostatecznie nie sposób odróżnić od analogii atrybucji. Przecież nazwa metaforyczna, jak również i orzekanie nazwy według analogii atrybucji, formalnie referuje do jednego z oznaczanych przedmiotów. Natomiast jedyna różnica, jaka występuje między tymi rodzajami analogii, dotyczy przeciwstawienia podobieństwa proporcji w metaforze jednej rzeczy do drugiej w porównaniu z proporcją, jaka zachodzi w analogii atrybucji¹⁹. Jednak strukturę każdej z tych analogii tworzy proporcja. Odnosi się to także do analogii proporcjonalności z tą różnicą, że w niej analogiczną nazwę właściwie orzeka się o wszystkich desygnatach²⁰. Inny problem, jaki następuje przyjęty przez Kajetana podział analogii, dotyczy wątpliwej podstawy odróżnienia między atrybucją a proporcjonalnością. Wątpliwym jest samo angażowanie rozważań metafizycznych do ściśle logicznego badania analogicznego znaczenia. Tymczasem rozróżnienie

13. M. Ciszewski, *Kajetan*, s. 428.

14. „Fit autem duobus modis analogia haec: scilicet metaphorice et proprie”. Kajetan, *De nominum analogia*, III, 25.

15. R. McInerny, *Aquinas and Analogy*, Washington 1996, s. 118.

16. „Metaphorice quidem, quando nomen illud commune absolute unam habet rationem formalem, quae in uno analogatorum saluatur, et per metaphoram de alio dicitur”. Kajetan, *De nominum analogia*, III, 25.

17. R. McInerny, *Aquinas and Analogy*, s. 23.

18. Kajetan, *De nominum analogia*, III, 26.

19. R. McInerny, *The Logic of Analogy*, s.11-12.

20. Tegoż, *Aquinas and Analogy*, s. 20.

Kajetana między analogią atrybucji a analogią proporcjonalności, twierdzi McInerny, zależy właśnie od tych rozważań metafizycznych. Tymczasem w istocie podstawa do odróżnienia tych dwóch rodzajów analogii ma charakter czysto semantyczny, gdyż jest nią rozróżnienie między zewnętrzną a wewnętrzną denominacją. Właściwą analogii atrybucji jest denominacja zewnętrzna, zaś analogii proporcjonalności denominacja wewnętrzna utrzymuje McInerny²¹.

Jak widać, przyjęty przez Kajetana podział analogii, zredukowany do poszczególnych rodzajów analogicznych nazw, nastrocza wiele problemów. McInerny, analizując ten podział, ocenia go ostatecznie jako podział wadliwy²². W rzeczywistości nie odpowiada on podziałowi analogii przyjętemu przez Akwinatę. Tomaszowy podział analogii, w przeciwieństwie do podziału analogii sporządzonego przez Kajetana, nie był podziałem nazw analogicznych, lecz źródłowo jest stanem realnego bytowania i jako stan bytowania implikuje dopiero analogię poznania i analogię nazw. Niestety, ale to podział analogii sporządzony przez Kajetana został powszechnie przyjęty jako ten, który był wierną wykładnią Tomaszowej doktryny analogii. Jak ocenia M. A. Krąpiec, zarówno komentatorzy św. Tomasza z epoki renesansu-tomizmu w wieku XVI i XVII, i współcześni autorzy odwołujący się do tomistycznej doktryny analogii, jak S. Ramirez, J. F. Anderson, N. Balthasar, J. Bittremieux, F. A. Blanche, J. M. Bocheński, M. De Andrea, R. Garrigou-Lagrange, E. Laurent, H. Lyttkens, E. L. Mascall, M. T. Penido, E. Przywara, A. Valensin, w ogólnych zarysach nie wyszli poza Kajetanowe schematy analogii²³.

2. Trudności związane z podziałem analogii Franciszka Suareza

Równie uznanym jak Kajetan komentatorem dzieł św. Tomasza był hiszpański jezuita Franciszek Suarez. Tworzył on w okresie, w którym scholastyka dobiegała już końca. Wiek XVI, za sprawą Dominikanów, przyniósł odrodzenie filozofii głównie w Hiszpanii i Portugalii. W uniwersytetach Salamanki, Alcali czy Coimbra równolegle działały wówczas katedry filozofii tomistycznej, szkotystycznej i ockhamistycznej. Z czasem oddziaływały one intelektualnie na kraje Europy zachodniej i środkowej. Wśród mistrzów filozofii wybija się w tym okresie dominikanin Piotr de Vitoria. On jako pierwszy wprowadził do nauczania *Summę teologiczną*

21. „McInerny’s criticism depends in part on the claim that Cajetan’s distinction between attribution and proportionality is based on the distinction between extrinsic and intrinsic denomination”. J. P. Hochschild, *Logic or Metaphysics in Cajetan’s Theory of Analogy: Can Extrinsic Denomination be a Semantic Property?*, „Proceedings of the Society for Medieval Logic and Metaphysics”, 1/2001, s. 46.

22. R. McInerny, *Aquinas and Analogy*, s. 11.

23. M. A. Krąpiec, *Teoria analogii bytu*, Lublin 1993, s. 192-192.

św. Tomasza. Zastąpił nią dotychczas wykładane *Sentencje Piotra Lombarda*. Do Hiszpanii w 1548 roku przybyli Jezuici. Czołowe miejsce w odnowie myśli scholastycznej zajął jezuita Franciszek Suarez. Pokłosem jego filozoficznych badań było główne dzieło *Disputationes metaphysicae*²⁴. W nim przystąpił do określenia bytu realnego stanowiącego przedmiot metafizyki²⁵. Realnym bytem jest według niego formalna treść wewnętrznie określająca rzecz. Suarez, mówiąc o bycie realnym, ma zawsze na uwadze byt jako stworzenie i byt jako Stwórcę oraz byt jako przypadłość i byt jako substancję²⁶. Zagadnienie analogii analizuje więc w kontekście badania bytu realnego, mimo że nie postrzega on analogii jako zasady metafizycznej.

Analogia jest według Franciszka Suareza tylko sposobem orzekania pojęć o bycie realnym. Interesuje go sama możliwość stosowania analogii do orzekania tych samych pojęć o Bogu i stworzeniach, substancji i przypadłości. Utrzymuje, że św. Tomasz jak i Kajetan jednakowo łączą możliwość stosowania analogii w orzekaniu tych samych pojęć o bycie realnym z analogią proporcjonalności. Możliwości takiej nie daje natomiast analogia atrybucji. Z kolei Franciszek Sylwester z Ferrary oraz Piotr Fonseka, jak utrzymuje Suarez, byli przeciwnego zdania. Żywili przekonanie, że zarówno analogia proporcjonalności, jak i analogia atrybucji umożliwiają orzekanie tego samego pojęcia o bycie realnym²⁷. Kwestię stosowania analogii do orzekania tych samych pojęć o bycie jako stworzeniu i bycie jako Stwórcy oraz o bycie jako przypadłości i bycie jako substancji analizuje również Franciszek Suarez. W kontekście zajmowania się analogicznym orzekaniem przedstawi własny podział analogii.

Podział analogii w pracach Franciszka Suareza dotyczy analogii pojmowanej wyłącznie jako zasada jedności w orzekaniu tej samej nazwy o wielu desygnatach. Dyskutując problem podziału tak pojmowanej analogii, częściowo podążał za Franciszkiem Sylwestrem z Ferrary i Piotrem Fonseką, którzy przyjmowali ścisły związek analogii metaforycznej z analogią proporcjonalności właściwej z jednej strony, jak również jej związek z drugiej strony z analogią atrybucji. Fonseka żywił przekonanie, że to właśnie analogia metaforyczna występuje w tych dwóch odmianach, czego dobrym przykładem jest możliwość orzekania uśmiechu o człowieku i o łące²⁸. Chociaż orzekanie tego predykatu jest charakterystyczne

24. F. Suarez, *Disputationes metaphysicae*, przekł. i red. S. R. Romeo, S. C. Sanchez, A. Z. Zanon, t. 1-7, Madrid 1960-1966.

25. M. Borzyszkowski, *Koncepcja bytu w metafizyce Suareza*, „Studia Warmińskie”, 1/1964, s. 393-407.

26. K. Gryżenia, *Analogia w scholastyce nowożytnej*, Lublin 2019, s. 87.

27. F. Suarez, *Disputationes metaphysicae*, disp. 28, sect. 3, n. 10.

28. P. Fonseka, *Commentariorum in Metphysicorum Aristotelis Stagiritae libros*, t. I, Coloniae 1615, 703 (kolumna) B-C (sektor).

dla analogii metaforycznej, to uśmiech można orzekać o człowieku i o łące według analogii proporcjonalności właściwej oraz według analogii atrybucji. W orzekaniu według analogii proporcjonalności właściwej obydwie człony są zrozumiałe bez łączenia ich z wyróżnionym podstawowym sensem, ale także człony w tej analogii są zrozumiałe same w sobie bez odnoszenia ich jeden do drugiego: uśmiech do człowieka (człowiek się uśmiecha) ma się tak, jak kwitnące kwiaty do łąki (łąka się uśmiecha). Ten sam predykat można też orzekać o człowieku i łące według analogii atrybucji. W takim przypadku, ażeby ująć treść tego pojęcia orzekanego według analogii atrybucji o łące będącej analogatem mniejszym, uprzednio konieczne trzeba się odwołać do uśmiechu człowieka, który występuje w niej jako analogat główny. Możliwość orzekania tego predykatu charakterystycznego dla analogii metaforycznej według analogii proporcjonalności właściwej i według analogii atrybucji dowodzi w przekonaniu Fonseki bliskiego związku tych analogii z analogią proporcjonalności metaforycznej.

W tradycję pojmowania analogii jako zasady jedności semantycznej wpisał się Franciszek Suarez. Wyróżnił on analogię proporcjonalności, w której wskazał na dwie jej odmiany: analogię metaforyczną i analogię proporcjonalności właściwej. Drugim wyróżnionym przez Suareza rodzajem analogii jest analogia atrybucji. Z kolei odmianami tej analogii są analogia atrybucji zewnętrznej i analogia atrybucji wewnętrznej. Problemem dla Suareza, jaki nasuwa przyjęty przez niego podział analogii proporcjonalności, jest rozstrzygnięcie, która odmiana analogii proporcjonalności jest analogią podstawową. Dążąc do jego rozwiązania, wysuwa wprawdzie warunki dla takiej analogii. Twierdzi, że strukturę pierwszej analogii proporcjonalności tworzy proporcjonalność pomiędzy dwoma lub więcej proporcjami stanowiącymi człony tej analogii. Przy czym o każdej z tych proporcji orzeka się tę samą nazwą, natomiast oznaczona tą nazwą treść jest proporcjonalnie taka sama w każdym członie tej analogii. Nadto Suarez uściśla, że w strukturę jednego z członów tej analogii wchodzi analogat główny. I właśnie na podstawie analogatu głównego jest denominowana nazwa, stąd o tym analogacie orzeka się tę nazwą absolutnie. Natomiast o analogatach współtworzących pozostałe proporcje, będące analogatami mniejszymi w tej analogii proporcjonalności, nie orzeka się tej nazwy na podstawie ich własnej formy, jak tylko na podstawie ich związku z analogatem głównym, polegającym na proporcjonalnym podobieństwie ich formy do formy analogatu głównego²⁹. Przedstawiona przez Suareza charak-

29. „Prior ergo analogia sumitur ex proportione plurium rerum in ordine ad aliquos terminos, et consistit in hoc quod principale analogatum denominatur tale a sua forma absolute considerata, aliud vero, licet a sua forma similem denominationem recipiat, non tamen absolute considerata, sed quia in ordine ad illam servat quamdam proportionem cum habitudine primi analogati ad suam formam; (...)”. F. Suarez, *Disputationes metaphysicae*, disp. 28, sect. 3, n. 4.

terystyka analogii proporcjonalności i uznana za podstawową odmianę analogii proporcjonalności dowodzi, że jej warunki spełnia analogia proporcjonalności metaforycznej. Potwierdza to użyty dalej przez Suareza przykład orzekania „uśmiechu” o człowieku i o łące, podobnie zresztą jak zrobił to wcześniej Piotr Fonseka³⁰. Jak więc widać, stanowisko Suareza w kwestii uznania analogii metaforycznej za podstawową odmianę analogii proporcjonalności, jest zbieżne z przekonaniem Piotra Fonseki, ale Suarez różni się od niego natomiast w podejściu do analogii proporcjonalności właściwej.

Analogię proporcjonalności właściwej Suarez uznał za analogię pozorną. W tej odmianie analogii nazwa i orzekana przez nią treść jest bowiem w członach tej analogii proporcjonalnie taka sama. A zatem analogiczna treść we wszystkich jej analogatach spełnia się formalnie i wewnętrznie. Św. Tomasz a później Kajetan egzemplifikują tę odmianę analogii, twierdzi Suarez, proporcjonalnością dwóch stosunków: tak ma się Bóg do swojego istnienia jak ma się stworzenie do swojego istnienia³¹. Formalny i wewnętrzny sposób spełniania się treści pojęcia orzekanego o analogatach w tej analogii pozwolił im uznać tę odmianę analogii proporcjonalności za skuteczne narzędzie w mówieniu o bycie jako stworzeniu i o Bogu jako bycie. Możliwość takiego mówienia o bycie tą odmianą analogii to powód nazwania jej właściwą analogią proporcjonalności. Tymczasem, jak utrzymuje Franciszek Suarez, wskazywana przez św. Tomasza i Kajetana proporcja stosunków jest raczej przykładem jednoznaczności, a nie analogicznego orzekania. Wprawdzie sam przywołany schemat proporcji członów w mówieniu o bycie jako stworzeniu i o Bogu jako bycie jest możliwy, ale sam schemat nie wystarcza, twierdzi Suarez, do ustanowienia analogii proporcjonalności, bowiem istnieją takie proporcje spełniające ten sam schemat proporcji członów, które są podstawą dla nazw jednoznacznych³². A są nimi proporcje proste, do których Arystoteles odwoływał się w matematyce: $4:2 = 8:4$. Podwójność w każdym członie tej proporcjonalności jest wewnętrzna i nie jest efektem porównania tych członów ze sobą³³, a zatem jest oczywistą jednoznacznością. Taka sama jednoznaczna treść pojęcia zdaniem Suareza jest orzekana również o analogatach w każdym z członów proporcjonalności: tak ma się Bóg do swojego istnienia jak ma się stworzenie do swojego istnienia. Skoro więc analizowane stosunki, w poszczególnych członach analogii proporcjonalności właściwej, uzasadniają bardziej nazwy jednoznaczne, aniżeli analogiczne, to zdaniem Suareza odmiana analogii proporcjonalności właściwej w ogóle nie zasługuje na miano analogii, a raczej jest analogią pozorną.

30. Tamże, disp. 28, sect. 3, n. 4.

31. Tamże, disp. 28, sect. 3, n. 10.

32. K. Gryżenia, *Analogia w scholastyce nowożytnej*, s. 68.

33. F. Suarez, *Disputationes metaphysicae*, disp. 28, sect. 3, n. 10.

Z kolei potraktowanie przez Suareza analogii proporcjonalności metaforycznej za analogię mającą podstawowe znaczenie nasuwa problem samej możliwości orzekania według niej tych samych pojęć o Bogu i stworzeniach, substancji i przypadłości. Czy wobec tego analogia proporcjonalności metaforycznej może mieć zastosowanie w metafizyce?

Analogię proporcjonalności metaforycznej Suarez uznał za nieprzydatną w metafizyce. Orzekanie według analogii proporcjonalności metaforycznej jest wprawdzie zbliżone do orzekania wieloznacznego, bowiem nie orzeka się o analogatach mniejszych współtworzących proporcje tej analogii na podstawie ich własnej formy, ale orzekaniem wieloznacznym nie jest, bowiem pomiędzy analogatami, o których się orzeka, zachodzi stosunek proporcjonalnego podobieństwa będącego racją analogii³⁴. Sama jednak możliwość analogicznego orzekania o rzeczach analogią proporcjonalności metaforycznej nie uzasadnia jej metafizycznego znaczenia. Dla ukazania roli tej odmiany analogii w metafizyce niezbędnym byłoby wykazać jej związek z realnie istniejącymi rzeczami (formalnymi treściami rzeczy). Gwarancją takiego związku według Suareza byłoby wspólne pojęcie orzekane o wszystkich analogatach tworzących strukturę analogii proporcjonalności metaforycznej. Tymczasem analogią proporcjonalności metaforycznej, jak utrzymuje Suarez, orzeka się wspólną nazwą o wielu rzeczach nie ze względu na wspólną treść tych rzeczy, lecz ze względu na przeniesienie treści z jednej rzeczy na drugą. Przeniesienia takiego dokonuje poznający podmiot i na podstawie tego przeniesienia orzeka tę samą nazwą o analogatach mniejszych w poszczególnych członach proporcjonalności³⁵. Skoro racją orzekania wspólnej nazwy o analogatach mniejszych w tej analogii nie jest ich formalna treść, ale treść i nazwa są im tylko przypisywane przenieśnię, to zabieg ten nie gwarantuje uzyskania jednego wspólnego pojęcia dla wszystkich analogatów, stanowiącego jedno znaczenie tej nazwy. Analogia proporcjonalności metaforycznej nie dostarcza więc możliwości orzekania tych samych pojęć o Bogu i stworzeniach, substancji i przypadłości. Analogia proporcjonalności metaforycznej z racji tego, że opiera się na przenieśnię i zbliża do wieloznaczności nie jest przydatną dla metafizyki. Skoro więc analogia proporcjonalności w żadnej ze swoich odmian nie może spełnić istotnych zadań w metafizyce, to Suarez znaczącą dla metafizyki rolę przypisze analogii atrybucji.

Drugim rodzajem analogii wskazywanym przez Suareza jest analogia atrybucji. Suarez „nawiązując do określeń Arystotelesa, nazwał ją analogią „od jednego”

34. „In quo cum aequivocis conveniunt, solumque differunt quod in aequivocis utraque impositio est aequae prima et non manat ab altera, sicut in praedictis analogis”. Tamże, disp. 2, sect. 2, n. 24.

35. „Nam illa conditio nominis analogi, scilicet, quod non sit commune multis ex vi unius impositionis, non est de ratione omnium analogorum, sed illorum tantum quae per metaphoram seu translationem dicuntur”. Tamże, disp. 28, sect. 3, n. 22.

(*ab uno*) bądź analogią „do jednego” (*ad unum*)³⁶. W późniejszej tradycji scholastycznej w tym rodzaju analogii wskazywano na dwie jej odmiany: *analogia attributionis pura seu formalis* (analogia atrybucji czysta lub formalna) oraz *analogia attributionis mixta seu virtualis* (analogia atrybucji złożona lub wirtualna)³⁷. Współcześnie natomiast, w zależności od tego, jaka treść jest podstawą w analogicznym orzekaniu, wskazuje się na dwie odmiany analogii atrybucji: analogię atrybucji zewnętrznej i analogię atrybucji wewnętrznej. Wskazane odmiany analogii atrybucji znajdują potwierdzenie w opisie analogii atrybucji przedstawionym przez Suareza³⁸. Suarez bada analogię atrybucji pod kątem wyróżnienia odmiany analogii atrybucji, która dostarczałaby możliwości orzekania tych samych pojęć o Bogu i stworzeniach, substancji i przypadłości.

W analogii atrybucji zewnętrznej występuje jeden analogat główny oraz dwa lub więcej analogaty mniejsze. Analogiczna treść będąca znaczeniem nazwy realizuje się wewnątrz, właściwie i absolutnie tylko w analogacie głównym, zaś w analogatach mniejszych treść ta realizuje się niewłaściwie i zewnętrznie, to znaczy poprzez odniesienie do analogatu głównego. Stąd analogiczna treść – analogon przysługuje *per prius* analogatowi głównemu, zaś *per posterius* analogatom mniejszym. Suarez unaocznia analogię atrybucji zewnętrznej znanym przykładem orzekania zdrowia o zwierzęciu, lekarstwie i moczu³⁹. W tej odmianie analogii można brać pod uwagę relacje analogatu głównego do analogatów mniejszych, bądź relację przebiegającą pomiędzy analogatami mniejszymi. W pierwszym przypadku lekarstwo, czy mocz otrzymują nazwę „zdrowy” na skutek ich przyporządkowania (atrybucji) do analogatu głównego – zwierzęcia. Lekarstwo powoduje zdrowie u zwierzęcia, zaś mocz jest tego zdrowia oznaką. Analogia atrybucji zewnętrznej, zasadzająca się na relacjach pomiędzy analogatem głównym i analogatami mniejszymi, jest analogią we właściwym znaczeniu. Suarez nazwał ją analogią bezpośrednią (*immediata analogia*) i jest ona analogią atrybucji jednego do drugiego (*unius ad alium*)⁴⁰. Z kolei w przypadku drugim, gdy za podstawę analogii przyjmuje się relacje między analogatami mniejszymi, czego przykładem jest relacja między zdrowym lekarstwem i zdrowym moczem, mówi się wówczas o pośredniej analogii atrybucji (*mediata analogia attributionis*) będącej pochodną analogii atrybucji bezpośredniej. Suarez nazywał ją atrybucją wielu do jednego (*plurium ad unum*), bądź dwóch do czegoś jednego trzeciego (*ad unum tertium*)⁴¹. Rozróżnienie między analogią atrybucji bezpośredniej

36. Tamże, disp. 28, sect. 3, n. 4.

37. M. A. Krąpiec, *Teoria analogii bytu*, s. 361.

38. F. Suarez, *Disputationes metaphysicae*, disp. 28, sect. 3, n. 14.

39. Tamże, disp. 28, sect. 3, n. 4.

40. Tamże, disp. 28, sect. 3, n. 4.

41. Tamże, disp. 28, sect. 3, n. 12.

i pośredniej nie ma jednak większego znaczenia, bowiem w przypadku analogii atrybucji pośredniej o analogatach mniejszych orzeka się analogon nie ze względu na porównanie tych analogatów ze sobą, lecz tak samo, jak w analogii atrybucji bezpośredniej na skutek ich przyporządkowania do analogatu głównego⁴².

Analogia atrybucji zewnętrznej jest nieużyteczna dla metafizyki. Ze względu na przyjmowaną podstawę analogicznego orzekania oraz zewnętrzny sposób orzekania o analogatach mniejszych zbiega się ona z analogią proporcjonalności metaforycznej. W tych analogiach orzekana treść wewnątrznie i formalnie realizuje się tylko w pierwszym analogacie, zaś analogatom mniejszym przypisuje się tę treść z powodu ich zewnętrznego przyporządkowania do analogatu pierwszego. Orzekana o analogatach mniejszych analogiczna treść nie może być zatem inaczej rozumiana, jak tylko poprzez jej odniesienie do formy analogatu pierwszego. Jednakże wówczas analogaty mniejsze nie uczestniczą formalnie w treści analogatu pierwszego⁴³. W efekcie nie orzeka się jednego wspólnego pojęcia o tych analogatach, bowiem treść orzekana o tych analogatach nie jest treścią jedną formalnie. Trafnie ocenia Kazimierz Gryżenia, iż właściwie tyle jest pojęć, ile jest analogatów⁴⁴. Brak jednego wspólnego pojęcia orzekanego o wszystkich analogatach podważa zatem konieczny związek takich pojęć z rzeczami, czyniąc analogię atrybucji zewnętrznej nieużyteczną na gruncie metafizyki.

Analogia atrybucji zewnętrznej należy do grupy analogii logicznych. W nich stosunek analogatów mniejszych do analogatu pierwszego i podobieństwo między analogatami są efektem pracy ludzkiego umysłu, nie natomiast realnych związków między rzeczami⁴⁵. W swoim podziale analogii Franciszek Suarez radykalnie zbliżył analogię atrybucji zewnętrznej do analogii proporcjonalności metaforycznej. Tym samym odszedł od stanowiska św. Tomasza, który akcentował różnicę między tymi odmianami analogii. W swoim podziale analogii Suarez wyróżnił także całkowicie nową, to znaczy nie wskazywaną wcześniej odmianę analogii, którą była analogia atrybucji wewnętrznej. Była to zasadnicza zmiana wobec podziałów analogii wskazywanych przez tradycję. Analogię atrybucji wewnętrznej rozpatruje, podobnie jak wcześniejsze odmiany analogii, pod kątem możliwości stosowania jej do orzekania nazw o realnym bycie pojętym przez Suareza jako formalna treść określająca wewnątrznie rzecz. Postuluje on bowiem, aby analogiczne orzekanie nazw stanowiło gwarancję realizmu bytowego.

Suarez wprowadził do filozofii bytu analogię atrybucji wewnętrznej. Była to istotna zmiana w stosunku do tradycji, która nie rozróżniała analogii atrybucji

42. K. Gryżenia, *Analogia w scholastyce nowożytnej*, s. 75.

43. F. Suarez, *Disputationes metaphysicae*, disp. 28, sect. 3, n. 14.

44. K. Gryżenia, *Analogia w scholastyce nowożytnej*, s. 76.

45. F. Suarez, *Disputationes metaphysicae*, disp. 32, sect. 2, n. 16.

na zewnętrzną i wewnętrzną, a także tradycja tomistyczna nie wskazywała na jej rolę w metafizyce. W analogii atrybucji wewnętrznej nazwa i wyrażana przez nią forma realizuje się właściwie i wewnętrznie w każdym analogacie, o którym się ją orzeka. Jednakże w analogacie pierwszym ujęta w pojęciu formalna treść realizuje się absolutnie, natomiast w analogatach mniejszych spełnia się ona wewnętrznie na podstawie przyporządkowania tych analogatów do analogatu pierwszego⁴⁶. Jakkolwiek formalna treść orzekanej nazwy jest treścią wewnętrzną we wszystkich analogatach tej analogii, to jednak ze względu na stopień spełniania się tej treści analogaty są uporządkowane, według tego, co „przed i po” (*per prius et posterius*), a zatem tworzą hierarchię. Problemem, jaki się nasuwa w związku z przedstawioną charakterystyką analogii atrybucji wewnętrznej, jest zatem sama możliwość równego i jednocześnie nierównego spełniania się analogonu w analogatach tej analogii. W analogacie pierwszym treść spełnia się absolutnie, podczas gdy w analogatach mniejszych w ich przyporządkowaniu do analogatu głównego i w niepełnym stopniu.

Orzekanie według analogii atrybucji wewnętrznej dostosowuje się do realnego bytu. Realny byt natomiast to formalna treść wewnętrznie określająca rzecz. Orzekanie o realnym bycie nie polega na zewnętrznym tylko przypisaniu wspólnej nazwy analogatom mniejszym, jak miało to miejsce w analogii atrybucji zewnętrznej, ale formalna treść orzekanej nazwy realizuje się wewnętrznie we wszystkich analogatach⁴⁷. Z tego powodu analogaty mniejsze w tej odmianie analogii nie są definiowane poprzez analogat główny. Nie ma więc konieczności, ani wykazywania związku analogatów mniejszych z analogatem głównym, ani też odwoływania się do takiego związku w celu ich zrozumienia, bowiem podstawą ich rozumienia jest własna forma każdego z nich⁴⁸. Skoro więc wszystkie analogaty realizują taką samą treść, choć w nierównym stopniu, to umysł może ją abstrakcyjnie ująć w jednym wspólnym dla wszystkich analogatów pojęciu.

Orzekana analogiczna nazwa posiada jedno znaczenie. Analogiczna nazwa oznacza wewnętrzną i formalną treść we wszystkich analogatach. Z racji tego, iż o wszystkich analogatach orzeka się wspólne pojęcie, to Suarez uznał, że takie pojęcie może zostać użyte jako termin średni w dowodzeniu sylogistycznym⁴⁹. Przekonanie to nasuwa jednak problem redukcji analogicznego charakteru

46. Tamże, disp. 28, sect. 3, n. 14.

47. M. A. Krąpiec, *Teoria analogii bytu*, s. 361. „Una est, quod in priori attributione nomen attribuitur secundario significato solum improprie et per metaphoram vel figuram aliam; in posteriori vero est propriissima, immo et potest esse essentialis denominatio, quia sumitur ab intrinseca forma vel a propria natura”. F. Suarez, *Disputationes metaphysicae*, disp. 28, sect. 3, n. 14.

48. K. Gryżenia, *Analogia w scholastyce nowożytnej*, s. 80.

49. Tamże, s. 81.

takiego pojęcia do jednoznaczności. Przecież terminem średnim w dowodzeniu sylogistycznym może być tylko pojęcie jednoznaczne. Suarez taki zarzut odrzuca, twierdząc, że jakkolwiek orzekana o wszystkich analogatach treść realizuje się w nich wewnętrznie, to jednak zawsze realizuje się ona również według zasady pierwszeństwa i wtórności (*per prius et posterius*), co jest koniecznym warunkiem utrzymania przez pojęcie analogicznego charakteru. W orzekaniu takim można więc wskazać analogat główny z pełnym natężeniem wspólnej doskonałości i analogaty wtóre, posiadające taką doskonałość w stopniu niepełnym. Właśnie ten nierówny stopień spełniania się analogonu w analogatach tej analogii zabezpiecza orzekanemu pojęciu wspólnemu analogiczny charakter. Jeśli to samo pojęcie byłoby orzekane jednakowo o rzeczach, to orzekanie takie byłoby jednoznaczne. Skoro jednak to samo pojęcie jest orzekane o rzeczach według zasady pierwszeństwa i wtórności (*per prius et posterius*), to pojęcie nie jest orzekane jednakowo, utrzymuje Suarez, czyli nie jest orzekaniem jednoznacznym, lecz analogicznym. A zatem z jednej strony orzekanie wspólnego pojęcia o wszystkich analogatach na podstawie wewnętrznego spełniania się w nich treści formalnej (jednoznaczność), z drugiej strony orzekanie wspólnego pojęcia o wszystkich analogatach według zasady tego, co „przed i po” (analogia) stanowi językowy wyraz realnego sposobu bytowania. Zaprezentowana przez Suareza próba uzgodnienia jednoznaczności z analogią w analogicznym orzekaniu nie rozwiewa jednak wątpliwości, czy w ogóle taki zabieg jest możliwy⁵⁰. Niezależnie od wątpliwości w podziale analogii przyjętym przez Suareza analogia atrybucji wewnętrznej zajmuje wyróżnione miejsce.

Analogia atrybucji wewnętrznej ma znaczenie metafizyczne. Według niej bowiem nie tylko orzeka się o realnym bycie, ale sama możliwość orzekania według tej odmiany analogii atrybucji dostarcza gwarancji realności bytu. Realny byt natomiast to formalna treść wewnętrznie określająca każdy analogat. Orzekając według tej analogii, orzeka się więc jedno wspólne pojęcie o Bogu i stworzeniach, substancji i przypadłości. Jest to możliwe dlatego, iż ta sama treść nazwy realizuje się w każdym z tych analogatów wewnętrznie i formalnie. Orzekane według tej analogii pojęcia są więc efektem dostosowania się tych pojęć do rzeczy. Jednakże orzekane doskonałości o analogatach nie istnieją w nich w równym stopniu, co na gruncie metafizyki analogiczne orzekanie musi również uwzględniać. A uwzględnia, gdy urabia się pojęcia wspólne i dostosowuje się je w orzekaniu do analogatu głównego i analogatów mniejszych. Inaczej w analogii proporcjonalności, która nie daje możliwości wyróżnienia analogatu głównego. Możliwość uwzględniania wyróżnionej pozycji analogatu głównego w orzekaniu, ze względu na absolutny sposób spełniania się analogicznej doskonałości, dostarczała według F. Sylwestera z Ferrary i P. Fonseki analogia atrybucji. Suarez poszedł o krok dalej i uznał, że

50. Tamże.

możliwości takiej dostarcza tylko analogia atrybucji wewnętrznej, która zasada się na związku analogatów z jej wewnętrznymi doskonałościami. Dopiero możliwość orzekania wspólnych pojęć o wszystkich analogatach z jednoczesnym stosowaniem się w orzekaniu do zasady pierwszeństwa i wtórności (*per prius et posterius*) potwierdza realność bytowania⁵¹. Analogia atrybucji wewnętrznej spełnia zatem warunki orzekania o realnym bycie i dlatego jest narzędziem w orzekaniu nazwy „byt” o Bogu i stworzeniach, substancji i przypadłości, a więc jako jedyna odmiana analogii, w przyjętym przez Suareza podziale, ma znaczenie w filozofii bytu⁵².

Bibliografia

- Borzyszkowski M., *Koncepcja bytu w metafizyce Suareza*, „Studia Warmińskie”, 1/1964, s. 393-407.
- Ciszewski M., *Kajetan*, w: *Powszechna encyklopedia filozofii*, red. A. Maryniarczyk i inni, t. 5, Lublin 2004, s. 427-429.
- Fonseka P., *Commentariorum in Metaphysicorum Aristotelis Stagiritae libros*, t. 1-3, Coloniae 1615; reprint Hildesheim 1964.
- Gryżenia K., *Analogia w scholastyce nowożytnej*, Lublin 2019 .
- Hochschild J. P., *Logic or Metaphysics in Cajetan's Theory of Analogy: Can Extrinsic Denomination be a Semantic Property?*, „Proceedings of the Society for Medieval Logic and Metaphysics”, 1/2001, s. 45-69.
- Krapiec M. A., *Teoria analogii bytu*, Lublin 1993.
- McInerny R., *Aquinas and Analogy*, Washington, 1996.
- McInerny R., *Studies in Analogy*, Hague 1968.
- McInerny R., *The Logic of Analogy*, Hague 1961.
- Suarez F., *Disputationes metaphysicae*, przekł. i red. S. R. Romeo, S. C. Sanchez, A. Z. Zanon, t. 1-7, Madrid 1960-1966.
- Św. Tomasz z Akwinu, *Scriptum super Sententiis*, w: *Opera omnia*, (Ed. Leonina), Romae 1882-1912.
- Św. Tomasz z Akwinu, *Summa theologiae*, w: *Opera omnia*, (Ed. Leonina), Romae 1882-1912.
- Tomasz de Vio, (Kardynał Kajetan), *De nominum analogia*, Roma 1952.

51. Suarez operuje esencjalnym pojęciem bytu realnego.

52. K. Gryżenia, *Analogia w scholastyce nowożytnej*, s. 87.

Streszczenie

W niniejszym artykule poddano analizie logiczno-lingwistyczne podejście do Tomaszowej doktryny analogii zawarte w myśli filozoficznej Tomasa de Vio (Kajetana) i Franciszka Suareza. Badanie zagadnienia analogii przeprowadzono pod kątem wyróżnienia podziałów analogii tworzonych przez Kajetana i Suareza, pod kątem wskazania w nich na analogię podstawową we wskazanych podziałach oraz przedstawienia trudności związanych z przyjętymi podziałami analogii. W pracy zmierza się do uzasadnienia twierdzenia, że interpretacje Tomaszowej doktryny analogii dokonane przez Kajetana i Franciszka Suareza ugruntowały do czasów współczesnych wątpliwe podejście do analogii oraz że skutkiem błędów interpretacyjnych dotyczących Tomaszowej doktryny analogii jest utrwalony esencjalizm metafizyki tomistycznej.

Słowa kluczowe: analogia, analogia języka, Bóg, Kajetan, metafizyka, rodzaje analogii, stworzenie, Suarez.

ANALOGY IN THE THOUGHT OF RECOGNIZED COMMENTATORS ON ST. THOMAS

Summary

This article analyzes the logico-linguistic approach to the Thomasian doctrine of analogy contained in the philosophical thought of Thomas de Vio (Cajetan) and Francis Suarez. The study of the issue of analogy was carried out in terms of distinguishing the divisions of analogy created by Cajetan and Suarez, in terms of pointing out the basic analogy in the indicated divisions, and presenting the difficulties associated with the adopted divisions of analogy. The work seeks to substantiate the claim that the interpretations of the Thomasian doctrine of analogy made by Cajetan and Francis Suarez have established until modern times a questionable approach to analogy, and that the result of interpretive errors concerning the Thomasian doctrine of analogy is the established essentialism of Thomistic metaphysics.

Keywords: analogy, analogy of language, Cajetan, creation, God, metaphysics, Suarez, types of analogy.